

кий коментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / Под общ. ред. проф. Х.Д. Алиперова и проф. Э.Ф. Побегайло. М., 2001. 11. Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник. (Ю.В.Александров, В.І.Антипов, М.В.Володько та ін.). Вид.3-тє, переробл. та доповн.// За ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. К., 2004. 12. Сташис В.В., Бажанов М.Й. Преступление против личности в УК УССР и судебной практике. Х., 1981. 13. Уголовный кодекс Российской Федерации с постатейными материалами /Сост. С.В. Бородин, С.В. Замятина, И.Н. Иванова / Под ред. В.М. Лебедева – 2-е изд., перераб. и доп. М., 2001. 14. Подольный Н.А. Понятие «аффект» в уголовном праве // Государство и право. 2003. №6. 15. Изард К.Э. Психология эмоций/ Перев. с англ. СПб., 2002. 16. Психологічний словник за ред. члена-кореспондента АПН СРСР В.І.Войтка. К., Головне видавництво видавничого об'єднання «Вища школа». 1982. 17. Краткий психологический словарь / Ред. – сост. Л.А. Карпенко / Под общ. ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. – 2 изд., расш., испр. и доп. Ростов н/Д, 1998. 18. Дуткевич Т.В. Загальна психологія (Конспект лекцій): Навчальний посібник. Кам'янець-Подільський, 2002. 19. Павелків Р.В. Загальна психологія. Підручник. К., 2002. 20. Никифоров А.С. Эмоции в нашей жизни. Изд. 2-е. М., 1978. 21. Психология эмоций: Тексты. Под ред. В.К. Виллюнаса, Ю.Б. Гиптенрейтер. М., 1984. 22. Психологія: Підручник / Ю.Л. Трофімов, В.В. Рибалка, П.А. Гончарук та ін.; за ред. Ю.Л. Трофімова. К., 2001. 23. Юридична енциклопедія : В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. К., 1998. Т.1: А–Г. 24. Психологический словарь // Psi.webzone.ru 25. Ситковская О.Д. Аффект: криминально-психологическое исследование. М., 2001. 26. Байлов А.В. Кримінальна відповідальність за посягання на життя та здоров'я особи, вчинені в стані сильного душевного хвилювання. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Х., 2004. 27. Назаренко Г.В. Уголовно-релевантные психические состояния лиц, совершивших преступления и общественно опасные деяния: Монография. М., 2001. 28. Шавгулидзе Т.Г. Аффект и уголовная ответственность. Тбилиси, 1973. 29. Остапенко Л.А. Кримінально-правова характеристика умисних вбивств при пом'якшуючих обставинах (статті 116, 117, 118 КК України). Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. К., 2003. 30. Носков Д. Понятие «аффект» в уголовном праве// Законность. 2003. №6. 31. Бурдін В.М. Про поняття «стан сильного душевного хвилювання» за КК України // Актуальні питання реформування правової системи України. Збірник наукових статей за матеріалами І Міжвузівської науково-практичної конференції 27-28 травня 2005 р. м. Луцьк.

Надійшла до редакції 12.09.05

Є.Б. Тітов

НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО ДЕРЖАВ ЯК ВПЛИВОВИЙ ФАКТОР БОРЬБИ З ЗАХОПЛЕННЯМ ЗАРУЧНИКІВ

Впродовж тривалого часу у міжнародному праві захоплення заручників разом із піратством, незаконним захопленням та використанням ядерних матеріалів розглядається як різновид міжнародного тероризму, визнаного злочином ще у Конвенції про попередження та покарання тероризму 1937 р.

Самостійним різновидом міжнародного злочину захоплення заручників було визнано Міжнародною конвенцією про боротьбу з захопленням заручників 1979 р.

Особливо гостро проблема захоплення заручників постала перед міжнародною співдружністю у другій половині ХХ ст. Сталося це через те, що цей різновид міжнародних злочинів став практично невід'ємною частиною тактичного арсеналу терористичних організацій у їх злочинній діяльності.

Беручи до уваги, що велика кількість міжнародних домовленостей, які на міжнародному рівні закріплюють злочинний характер тих чи інших форм поведінки (у тому числі і захоплення заручників), змушені вимагати від держав-учасниць обов'язкового застосування внутрішньодержавного законодавства для попередження, припинення та покарання будь-яких злочинних дій, доцільно розглянути роль внутрішньодержавного законодавства у боротьбі з актами захоплення заручників.

Згадаймо ст.2 Міжнародної конвенції про боротьбу зі захопленням заручників 1979 р., яка встановлює обов'язок кожної держави-учасниці передбачити відповідні покарання за вчинення злочинів, вказаних в ст. 1 цієї конвенції, з урахуванням тяжкого характеру цих злочинів. Подібні положення містяться і в інших антитерористичних нормативно-правових актах (наприклад, ст.2 Гаазької Конвенції про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден 1970 р. [1, с.343-350]; ч.2 ст.3 Нью-йоркської міжнародної конвенції про попередження та покарання злочинів проти осіб, що користуються міжнародним захистом, у тому числі дипломатичних агентів 1973 р. [1, с.285-292]; ст.5 Римської міжнародної конвенції про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки морського судноплавства 1988 р. [1, с.364-375]). Таким чином, ми бачимо, що правозастосовча діяльність спрямована на запобігання захопленню заручників, так само, як і заборона на вчинення злочинів, названих в інших антитерористичних конвенціях, базується саме на нормах внутрішньодержавного законодавства.

Існують дві тісно пов'язані між собою підстави для використання подібного підходу до боротьби з міжнародними злочинами.

Перша полягає у тому, що міра особистої відповідальності згідно з міжнародним законодавством досі не визначена остаточно.

Друга – у тому, що не існує юридичного механізму для боротьби з міжнародними злочинами, який діяв би окремо від внутрішньодержавної системи.

Для повного розуміння того факту, що запобігання тероризму у цілому та його окремим формам, таким, як, наприклад, захоплення заручників, здійснюється та буде здійснюватися, принаймні у найближчому майбутньому, спираючись на національне законодавство, слід звернути увагу на ці проблеми.

Питання про те, чи є індивід суб'єктом міжнародного права, прямо залежить від того, чи може він бути підданий прямій відповідальності згідно з міжнародним правом за вчинення злочину, чи навпаки, індивіди можуть відповідати лише на підставі внутрішньодержавного права, яке поєднане з міжнародним правом. Є кілька підходів до відповіді на це питання. Прихильники «дуалістичної» концепції співвідношення міжнародного і національного права підтримують думку про те, що індивід може відповідати за міжнародний злочин лише у тому випадку, якщо цей злочин інкорпорований у внутрішньодержавну правову систему, у той же час прихильники

«моністичної» концепції виступають за те, що індивід може нести пряму відповідальність за міжнародний злочин перед міжнародним правом, незалежно від змісту внутрішньодержавного права [2, р.87-95; 3, р.126-132]. Класичний приклад міжнародного злочину – піратство, стосовно якого багато дослідників висловлювались, що звичаєве міжнародне право жодним чином не дозволяє, чи не зобов'язує держави встановлювати юрисдикцію по відношенню до цього злочину, у той же час звичаєве міжнародне право встановлює пряму відповідальність індивідів, які скоюють цей злочин [4, р.76; 5, р.96].

Нюрнберзький та Токійський військові трибунали дали підстави для висновку про те, що індивіди будуть відповідати за вчинення злочинів проти миру, військових злочинів та злочинів проти людяності. У своєму вирокі Нюрнберзький трибунал заявив: «Злочини проти міжнародного права скоюються людьми, а не абстрактними категоріями, і тільки шляхом покарання окремих осіб, що їх скоїли, можуть бути дотримані положення міжнародного права» [6, с.368]. Тим самим, він визнав звинувачених відповідальними за кримінальні злочини та застосував міжнародне право як контролюючу матеріальну норму.

У 1950 р. Комісія з Міжнародного Права сформулювала перший принцип у контексті загальної кодифікації злочинів проти миру та безпеки людства, який проголошував: «Будь-яка особа, яка скоїла акт, що визнається міжнародним правом злочином, є відповідальною згідно з міжнародним правом та підлягає покаранню» [7, р.374-378]. Слід при цьому наголосити, що Комісія з Міжнародного Права розуміла своє завдання лише у формулюванні зазначених принципів, а не у визначенні статусу індивідів згідно з нормами міжнародного права (до того ж текст принципів був прийнятий без коментарів) [8, р.282; 9, р.374].

Так само Конвенція про запобігання та покарання злочину геноциду 1948 р. і Конвенція про запобігання та покарання злочину апартеїду 1973 р. підтримували розвиток інституту індивідуальної відповідальності у міжнародному праві, хоча забезпечення заборон, викладених у текстах обох конвенцій, все одно покладалося ними на внутрішньодержавне законодавство.

Таким чином, найбільш серйозні склади злочинів, які можна згадати разом із піратством, – це закріплені у Статуті Нюрнберзького трибуналу злочини геноциду та апартеїду. Подальше закріплення принципу особистої відповідальності, на нашу думку, залежить від прийняття міжнародних кодифікованих норм по боротьбі зі злочинністю. Однією з перешкод у завершенні такого кодифікованого акта як, наприклад, Кодекс злочинів проти миру та безпеки людства, є відсутність згоди стосовно того, які саме злочини повинні до нього входити.

Слід зауважити, що у проєктах деяких кодексів окремо виділяли тероризм, а також такі його різновиди, як захоплення заручників та викрадення літака [10, р.135-136; 11, р.17; 12, р.43]. Але навіть якщо припустити, що терористичні види злочинів можуть призвести до виникнення індивідуальної відповідальності за міжнародним правом, істотний недолік полягає у тому, що на даний момент не існує постійно діючого міжнародного кримінального

трибуналу, який зміг би покласти на себе юрисдикцію по відношенню до актів тероризму, чи такого його різновиду як захоплення заручників.

У цьому контексті, звичайно, слід згадати Римський Статут Міжнародного кримінального суду 1998 р. Згідно з положеннями цього статуту 1 липня 2002 р. розпочав свою роботу на постійній основі Міжнародний кримінальний суд (МКС). Тобто постає питання про те, чи можемо ми говорити про відсутність на даний момент діючого міжнародного кримінального трибуналу, спроможного притягати індивідів до міжнародної відповідальності за вчинення ними злочинів захоплення заручників.

Відповідь на це питання є неоднозначною, адже Статут МКС містить у собі формулювання, на підставі аналізу якого можна виділити підстави віднесення того чи іншого злочину до юрисдикції МКС:

- міжнародна небезпека злочину (матеріальна ознака) – полягає у тому, що той чи інший злочин зачіпає інтереси міжнародного співтовариства і тим самим викликає його стурбованість;

- формальна визначеність злочину у Статуті (формальна ознака) – відповідний перелік злочинів міститься у ст. 5–9 Статуту;

- ступінь тяжкості злочину (додаткова ознака) – полягає у тому, що МКС розглядає лише найсерйозніші злочини.

Таким чином, ми постали перед питанням, чи задовольняє злочин захоплення заручників указаним умовам?

Умові міжнародної небезпеки злочин захоплення заручників відповідає у повній мірі. Свідчення на користь такого твердження ми можемо знайти у ч. 4 преамбули Міжнародної конвенції про боротьбу з захопленням заручників 1979 р., в якій говориться: «Захоплення заручників є злочином, який викликає серйозне занепокоєння міжнародного співтовариства» [1, с.321].

Другій умові, тобто формальній визначеності злочину у Статуті МКС, захоплення заручників відповідає лише частково, адже вказаний злочин не згадано в якості самостійного у ч. 2 Статуту МКС, що має назву «Юрисдикція, належність та право, що застосовується», проте він двічі згадується у ст. 8 Статуту «Військові злочини», що можна трактувати як розповсюдження юрисдикції Суду тільки на акти захоплення заручників, скоєні під час збройних конфліктів (міжнародного та неміжнародного характеру).

І, насамкінець, третій умові злочин захоплення заручників не відповідає взагалі, адже у жодному міжнародно-правовому акті захоплення заручників не описується як найсерйозніший злочин.

Слід також додати, що у Статуті знайшов своє місце принцип «*nullum crimen sine lege*», який сформульовано у ст. 22 наступним чином: «Особа не підлягає кримінальній відповідальності за цим Статутом, якщо тільки відповідна дія на момент її вчинення не створює злочину, який підпадає під юрисдикцію Суду» [13, с.348–435].

Таким чином, цілком зрозуміло, що відповідно до названих ознак, злочин захоплення заручників не підпадає під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду, а якщо згадати ст. 121 («Поправки») Статуту, то можна з упевненістю сказати, що питання про розповсюдження юрисдикції МКС на злочин захоплення заручників (у такому вигляді, як він визначений

у Міжнародній конвенції про боротьбу з захопленням заручників 1979 р.) навіть теоретично не зможе бути переглянуто раніше 1 липня 2009 р.

Зазначимо, що історія кінця XX – початку XXI ст., на жаль, не раз підтверджувала справедливість вислову Л.М. Галенської про те, що центр ваги у боротьбі з терористичними злочинами належить до внутрішньодержавної сфери, а міжнародна має лише допоміжний характер [14, с.150]. При цьому ми не згодні лише з тією частиною твердження, яка наголошує на допоміжному характері міжнародної сфери, адже на сучасному етапі розвитку міжнародного права як допоміжні джерела міжнародного права прийнято розглядати саме внутрішньодержавні закони. Як пояснює І.П. Блищенко: «Внутрішньодержавні закони у тій чи іншій мірі спрямовані на переслідування та покарання за вчинення міжнародних злочинів або злочинів міжнародного характеру ...», «.... вони ніби підтверджують вже існуючі звичаєві норми міжнародного кримінального права або забезпечують виконання принципів та норм міжнародного кримінального права на території держав» [15, с.23]. Тому застосування національних правових систем та їхніх інструментів у боротьбі з актами захоплення заручників, слід скоріш розглядати як віртуальне «включення» норм внутрішньодержавного права до системи міжнародних норм по боротьбі з захопленням заручників.

Слід згадати твердження Г.І. Тункіна про те, що національне право певинне за своєю природою, проте вказана первинність не передбачає примату внутрішньодержавного права над міжнародним. Вона виникає з того, що у процесі створення норм міжнародного права «держави виходять із принципів та норм національного права» [16, с.134]. На користь визнання за внутрішньодержавним правом важливої ролі у боротьбі з захопленням заручників говорить стан його розвитку – його більш висока ніж у міжнародному праві інституціоналізація та більш розвинута правозастосовча система. І насамкінець, практика міжнародного життя вказує на те, що держави, піклуючись про свій суверенітет, у деяких випадках без особливого бажання йдуть на укладання міжнародних договорів, виконання яких вимагало б від них внесення значних змін у своє внутрішнє законодавство [16, с.134].

Таким чином, визначаючи захоплення заручників міжнародним злочином за його суттю, слід визнати і примат міжнародного права у боротьбі з ним. Разом із цим, не викликає сумнівів і та обставина, що виконувати вказану функцію міжнародне право може, лише спираючись на національне законодавство, використовуючи при цьому весь арсенал його можливостей, перш за все у сфері реалізації відповідальності за вчинення актів захоплення заручників. Отже, вищезазначене доводить, що національне законодавство є досить впливовим фактором у боротьбі з захопленням заручників.

Список літератури: 1. Україна в міжнародно-правових відносинах. Боротьба із злочинністю та взаємна правова допомога (книга перша)/ Збірник документів (українською і російською мовами). К., 1996. 2. Stone & Woetzel (eds.) *Toward a Feasible International Criminal Court* 1970. 3. Sinha, «The Position of the Individual in an International Criminal Law», in Bassiouni & Nanda, note 2, *supra*, Vol. 1. 4. Kelsen, *Peace Through Law* 1944. 5. Briggs, *The Law of Nations* 2nd ed., 1953. 6. Нюрнберзький процес

над главными немецкими военными преступниками. Сборник материалов. М., 1957. Т. I. 7. 1950 YBILC, Vol. II. 8. 1949 YBILC, Vol. I. 9. 1950 YBILC, Vol. II. 10. 1951 YBILC, Vol. II. 11. 1985 YBILC, Vol. II. 12. 1986, YBILC, Vol. II. 13. Костенко Н.И. Международное уголовное право: современные теоретические проблемы. М., 2004. 14. Галенская Л.Н. Международная борьба с преступностью. М., 1972. 15. Международное уголовное право / И.П. Биличенко, Р.А. Каламаркян, И.И. Карпец и др. М., 1995. 16. Международное право: [Учеб. для вузов] / Отв. ред Г.И. Тункин. М., 1994.

Надійшла до редакції 07.10.05

В.В. Новіков

ОБ'ЄКТИ ТА ПРЕДМЕТ ВІДОМЧОГО КОНТРОЛЮ В ОРГАНАХ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Управління в органах внутрішніх справ, якому властиві безперервність, послідовність та циклічність, включає аналіз перебігу і результатів виконання прийнятих рішень, оцінку ступеня досягнення поставленої мети. Для цього здійснюється контроль, під час якого розкривається інформаційна сутність управління.

Проблеми контролю в державній, в тому числі управлінській, діяльності були предметом досліджень багатьох вчених, зокрема, О.Ф. Андрійко, Ю.П. Битяка, М.В. Вітрука, В.М. Гарашука, В.М. Горшенєвова, С.Н. Назарова, Є.В. Шоріної та інших. Однак, не дивлячись на інтенсивність та широкий спектр досліджень, присвячених різним аспектам контрольної діяльності та проблемам, що тісно пов'язані з цією сферою діяльності, багато питань у зазначеній сфері управлінської діяльності залишаються ще дискусійними. Більше того, проблема визначення об'єкта та предмета контрольної діяльності є найбільш дискусійною в теорії управління. Означене повністю відноситься і до відомчого контролю в органах внутрішніх справ.

Термін «об'єкт» (від лат. *objectum* – предмет) – це «річ, предмет ... об'єктом називають те, що протистоїть суб'єкту, тобто свідомості...» [1, с.313]. У юридичній літературі він вживається як «об'єкт права», «об'єкт правового регулювання», «об'єкт правовідносини» [2; 3; 4]. На нашу думку, це різні поняття, які варто позначати різними термінами. Наприклад, Р.О.Халфіна вважає, що застосування терміна «об'єкт» до сфери об'єктивного права навряд чи можна вважати доцільним. У даному випадку вірніше говорити про предмет правового регулювання, врегульований нормою права [5, с.23-24].

Що стосується застосування термінів «об'єкт права» і «об'єкт правовідносини», то тут спостерігається зворотне: те саме поняття позначається двома термінами. Оскільки, на наш погляд, суб'єктивне право – завжди елемент правовідносин, поняття «об'єкт права» і «об'єкт правовідносини» фактично збігаються.

Об'єктом контролю в державному управлінні вчені, як правило, визначають діяльність органів виконавчої влади щодо забезпечення: реалізації єдиної державної політики в різних сферах, прав і свобод громадян, надання державних (управлінських) послуг органами виконавчої влади, їх посадовими особами, відповідність фактичної діяльності органів виконавчої влади визначеному законом обсягу їх повноважень; дотримання в діяльно-